

ideo-nak nevez el. A naiv lelkesedésen túl az eszperantónak a szóbeli kifejezésre is alkalmas volta a mozgalom híveit propagandára lelkesíti és 1905-ben Boulogne Sur Mer-ben összegyűlt az első nemzetközi kongresszus.

Az eszperantó fennmaradásának és további életének két fontos szakasza a világháború, s az eszperantóból keletkezett *Ido* leküzdése. Az *Ido* 1907-ben jelent meg, alkotója a sokáig névtelenségbe rejtőző L. de Beaufront, ki eddig Zamenhof legkonzervatívabb híve volt. Az *Ido* az amerikai filozófiai társaságok párizsi konferenciáján mutatkozott be az eszperantó „hibáinak“ kiküszöbölésére. Lényegében az eszperantóval azonos, szókincsében inkább romanizált, hiperlogikus és túlracionizált, retorta mű. Éppen ezek a tulajdonságok ásták meg az *Ido* sirját és tették az egész idő-mozgalmat jelentéktelenné, mintahogy teljesen céltalan-nak mutatkozott az eszperantó óta keletkezett vagy 150 újabb kísérlet is. A másik teherpróbát, a minden nemzetközi együttműködést szétépítő világháborút is kiállta az eszperantó, amikor a svájci, valamint a stockholmi vöröskereszt-központok egyik legsűrűbben használt nyelve lett. A világháború után a szétéptett szálakat újból felvették, a nemzetközi kongresszusok évenként újból összejöttek, sőt a kor jellemzőjévé s az eszperanto megerősítőjévé a munkás-eszperantizmus lett, melynek szervezetei, folyóiratai s levelezőinek kiépített hálózata erősebbé tették a mozgalmat, mint amilyen valaha is volt.

Az eszperantó egész szerkezetével és szókincsével olyan nyelv, aminőnek a priori a nemzetközi nyelvnek lennie kell. A nyomában keletkező új tervek, mint a *Basic English*, a *Romana*, s az 1922-ben megjelent *Occidental* egy-egy országban múló sikereket eredményezhettek, de végül eredményben az eszperantó pozícióját nem döntötték meg, mert valamennyien az eszperantó szerkezete nyomán keletkeztek s csupán szókincs- és hangzásbeli változtatásokat eszközöltek, vagy pedig lombikalkotások, melyek a műveltek által írott formában kitűnően érthetők ugyan, de beszédre alkalmatlanok. (pl. az *Occidental*).

Zsirkov, leningrádi nyelvész szerint az *időskizma*, valamint az új kísérletek csak növelik az eszperantó sikerét, mert az eszperantó ma már élő nyelv, eleven valóság. *Andrejev*, a moszkvai egyetemen a jafetida nyelvészet professzora a nyelvészet kérdését a dialektikus materializmus szempontjából nézi és ezirányú fejtegetéseiben külön tárgyalja a nemzetközi nyelv kérdését. Ő is az eszperantóban látja a legtökéletesebben érvényesülni azokat a tényezőket, melyek nemcsak az elsőbbséget, hanem az egyedüliséget is az eszperantónak biztosítják az összes mesterséges nyelvkísérletek közül.

Hogy az eszperantó ma mégsem hivatalos tantárgy az iskolákban, hogy nem nyelve a diplomáciának, hogy csak elszórtan élő egyedek nyelve, annak számos oka van. A fontosabbak a nacionalizmus és a nemzeti nyelvek oktalan féltékenysége, a nyelvtudósok közömbössége (kivéve Francia- és Oroszországban), a folyton keletkező új kísérletek s nem utolsósorban, valami bizalmatlansággal vegyült emberi nemtörődömség és tájékozatlanság. (*Földes R. József*)

MAX ADLER. Három és fél évvel az ausztriai februári forradalom bukása után meghalt ennek a forradalomnak a theoretikusa, Max Adler. Az ausztrómarxizmus szállt sírba vele, s halála csak szögverés önnön koporsójába. Egy korszak zárult le vele, nem dicsőtelentül, de a feltámasztás reménye nélkül. Az osztrák munkásmozgalom természetesen nem halt meg a februári barrikádokon, de ha feléled, egészen más lesz, mint ami volt. Max Adler tanításai sem tűnnek el nyomtalanul, de másként

fognak hatni könyvein át, mint egyetemi katedrájáról.

Az ausztrómarxizmus, amelynek elméleti reprezentánsa, kiépítője és betetőzője volt Max Adler, annak a belső ellentmondásnak a kifejezője, amelyben az osztrák munkásság élt. Mint az Osztrák-Magyar Monarchia gazdanépének munkássága részesedett a Monarchia többi nemzetiségének kihasználásából származó extraprofitban, s ezen a réven konzervatívabb volt, mint a Monarchia többi munkásszervezetei; de mint a hatalmas német munkásmozgalom közösségébe vágyódó, helyzetén tehát gyökeresen változtatni akaró, mesterségesen elzárt töredék baloldalibb, mint a német szociáldemokrácia.

Létének ez az ellentmondása — amely ideológiai forradalmiságban és gyakorlati konzervativizmusban tükröződött, a háború után nemcsak, hogy kieleződött, hanem méginkább össze is kuszáldott: mert az osztrák munkásság a kis Ausztriában egyfelől elvesztette extraprofitját, másfelől azonban politikai súlyban növekedett. A mindent elvesztés ténye: ez utóbbi csak sürgetőbbé tette számára a Németországhoz való csatlakozást, — viszont a politikai hatalom birtoklása vagy döntő befolyásolása visszatartotta a csatlakozástól. A győztes hatalmaktól való függőség tudata fékezte a tömegeselekvés elhatározó lépéseit, — és ugyanakkor a kettős elnyomatás érzése radikalizálta a gondolkodásmódját.

Nem tudott elhatározásra jutni sem a II.-hez, sem a III.-hoz való csatlakozásra, — ténylegesen esetlett-botlott a kettő között, ég és föld között lebegve, — viszont korábbi eredményei hatásaként megnőtt magasabbrendűségi tudata, a bizonytalanságból határozottságot és fölényt mimelt, negációból pozíciót, szükségből erényt csinált: így lett két és feles, azaz elméletben radikális, gyakorlatban maradi.

A teoriában — Max Adlernél — ugyanez az ellentmondás mutatkozik, de fordítva. Max Adler, a theoretikus, a gyakorlati kérdéseket illetőleg radikális: az 1927-es júliusi események általános felkelésé váló kiszélesítésén fáradozik és nemcsak Marx és Engels orthodox követőjének tekinti magát gyakorlati kérdésekben, hanem még Uljanov Allamról szóló művének is rendkívüli nagy gyakorlati jelentőséget tulajdonít, mondván, hogy ez a könyv felevenítette a revizionisták által eltemetett marxi államelméletet és legfőbb eszköze annak, hogy a marxizmusnak a háború alatt és után láthatókká vált összes konzekvenciáit le lehessen vonni. (Lásd Max Adler: Lehrbuch der Materialistischen Geschichtsauffassung, 10. o.)

Ugyanakkor pedig elméleti törekvése a revizionista Bernstein *Vissza a Kamthoz!* jelszavának megvalósítása. A marxizmus „ismertetelméleti“ alapjait akarja lerakni és dogmatikusnak érzi a történelmi materializmust, amely szerinte nem kutatja a megismerőképeség határait és lehetőségeit és nem tekinti problémának a tudaton kívüli exisztenciát. Mechanizmust vet a marxizmus szemére és ugyanakkor ő lesz (idealista-) mechanista, vulgérmaterializmusnak értelmezi a marxi materializmust és ugyanakkor ő lesz vulgét, amennyiben a materializmus fogalmát még történelmi-materialista vonatkozásban is megszükiti és a Büchner-Moleschott-féle materializmust érti rajta, azonosítja őket, hogy cáfolhasson és bizonyíthassa, hogy Marx és Engels nem voltak „materialisták“ A történelmiséget relativizmusnak fogja fel, s így arra a következtetésre jut, hogy Marx és Engels szerencsétlenül választották meg a „történelmi materializmus“ kifejezést, mert sem „materializmus“, sem a történelmiség fogalmai nem illenek rá“ (Lehrbuch, 65. o.)

Hogy hú maradjasson Marx-Engelshez, a kifejezést rosszalja, ho-

lott a lényegét veti el. Mert szerinte Marx és Engels ismeretelméletileg nem materialisták, hanem pozitivisták, a társadalom maga pedig nem materialista, hanem szellemi lét. Így a társadalom materialista kategóriáit, a termelőerőket és termelési viszonyokat is átszellemíti, — s ezzel, az egész „szociológia“ átszellemítése után fölöslegessé válik számára a dialektika is: a társadalmi lét és jelenségei szellemi természetűek, nincs szükség a szubjektum és objektum, elmélet és gyakorlat, lét és gondolkodás, anyag és szellem ellentétekben való mozgására, egymást áthatására, egymásba átmenésére, az egész társadalmi valóság „kítisztul“, szellemivé lesz, egysikűvé, amelyben világos és logikus törvényszerűségek uralkodnak.

Max Adler kezén a marxizmus, mint „a társadalmi folyamat statikájának és dinamikájának elmélete“ (Lehrbuch, 251. o.) végeredményben „tisztá“ tudomány (u. o. 21. o.), idealista szociológia lesz, mely fogalmak összefüggéseit és logikai strukturáját vizsgálja. Bár ismeretelméletileg a dialektikus materializmust „kritikai realizmussal“ helyettesíti (u. o. 139. o.) — ez tekinthető nála a statika eredményének — alapjában véve kritikizmusán keresztül Kant-hoz jutva eléri minden idealizmus végzetét, a solipsizmus, a tudaton kívül létező valóság tagadása. Ha valaki azt mondja — írja (Lehrbuch 134. o.) — hogy a realitás a tudaton kívül van, ezt valamiképen el kell tudja képzelni. Ez pedig körülbelül annak a követelésnek felel meg, hogy a hátával lásson. Valójában végeredményben arról van szó, hogy az ember a képzelt dolgoktól önmagát elvonatkoztatja, és így marad meg a dolog, mint valóság...

Ehhez alkalmazkodik dinamikája is, amely először is a fejlődés folyamatosságát tanítja az ugrásszerűség helyett és ugyanugy Spencerhez jut el, mint Bernstein. Másodszor pedig még ezt a fejlődést is a fenti solipsista beállítottságnak megfelelően a külső világból áthelyezi a tudat világába és minthogy nem metafizikus, hanem „materialista“, mint pszichológiai, nem pedig, mint transcendens folyamatot tünteti fel. Csak antagonizmus van, nem pedig ellentét, — azaz az ellentétekben való fejlődés nem valóság, hanem csak szemléleti mód, értékelés. „Evolúció és revolúció egyébként sem ellentétek, hanem egy és ugyanazon fejlődési folyamat történelmi értékelésének különbözősége.“ (Lehrbuch 56. o.) S e felfogást csak kiegészíti a biológiára vonatkozó álláspontja, mely szerint a biológia Darwintól (a származástantól) Lamarckhoz (az alkalmazkodás elvéhez) megy át.

Adler bölcséletének lényege tehát az, hogy a Marx-Engels által felfedezett társadalmi törvényeket a maguk radikális formájában akceptálja ugyan, de átszellemíti, a tudat világába helyezi, idealizálja. Ebben a szférában azután a felfedezett törvények konzekvenciáit gyakorlatilag nem kell levonni, mert nem valóságokról, hanem tudattartalmakról van szó. Az állásfoglalás — bármily radikálisnak látszik is — csak kritikai szempont, értékelés, — és így az állásfoglalás nem a valóság megismerésének és e megismerés természetének megfelelő megváltoztatás reális szükséglete, hanem az ember lelki magatartásának, etikai elvnek a kérdése. Mint ahogy a bécsi munkásság is erkölcsi motívumokból „becsületből“, abból a fogadkozásból, hogy ha a demokráciát veszélyeztetik, akkor, de csak akkor kész védelmére, — nem pedig politikai és taktikai megfontolásból, nem a valóság tudomásulvétele alapján, nem akkor, amikor nem az ellenfél választja meg az időpontot és taktikát, vállalta februárt, — és nem vállalta Juliust, azaz lett történelmi materialistából etikai idealista. Vajjon ezt a leckét megtanulják-e Max Adler tanítványai?

(Sándor Pál)